

Přehled dalších velkomoravských kostelů v okolí (v Sadech a na Modré).

Kostel Panny Marie v Uherském Hradišti - Sadech

Do významného velkomoravského sídliště v aglomeraci Starého Města a Uherského Hradiště bezesporu patří církevní objekty nalezené na sadské výšině, nacházející se nad křižovatkou dvou významných cest. Nejstarší zprávy o této lokalitě pocházejí z roku 1849 (Sborník Velehradský 1946, 121). Tehdy Moravské noviny uveřejnily článek od "V.V", ve kterém se píše, že "na pahorku předním, když se jde z Hradišťa do Kunovic, ... vybíral sedlák z Derfle (Sadů) kamení ze svého pole na stavbu chalupy ... Při kopání přišel na úhlednou zeď a po jejím prolomení našel kostru s hliněnou nádobou. Vyrval kámen a vše ostatní zahrabal. Po příchodu redaktora V.V. z Uherského Hradiště hrob znovu odkryli. Orientace kostry V-Z ve zdi... na vrchu plochá neotesaná deska. Hrob byl potom dobře zadělán.." (GALUŠKA, L. 1996, s.18).

Další zpráva zaznamenává nález lebky v této aglomeraci v roce 1912.

Po roku 1945 V. Hrubý sběrem většího množství zlomků na severním svahu poprvé doložil existenci sídliště, které později archeologicky ověřil J.Nekvasil. Rozsáhlejší archeologický výzkum byl zahájen až v roce 1959 V.Hrubým. Odkryvem, při němž byly objeveny základy spojeného církevního komplexu čtyř sakrálních staveb a ve vzdálenosti 7 m od komplexu nalezeny další zbytky základů objektu kruhového půdorysu s litou maltovou podlahou. Výstavba komplexu měla asi tři stavební etapy. Nejstarší stavbou je kostel (č.1) s pravoúhloú linií a loď s kněžištěm mají půdorys ve tvaru kříže. Prostor lodi chrámu je rozdělen dvěma podélnými stěnami a dle J.Cibulky jej můžeme označit za trojlodní kostel. Orientace stavby V-Z s rozšířenými bočními prostory. Základy jsou z lomového hrubě lícovaného pískovce spojovaného vápennou maltou a zdivo má totožnou šířku a hloubku (60-68 cm). Dutiny ve zdivu jsou vyplněny dusaným, hrubým říčním štěrkem (HRUBÝ, V. 1965, s.202-203). V roce 1964 byly V. Hrubým ve stěně kostela prozkoumány dvě vyzděné dutiny a byly označeny za hrobky (GALUŠKA, L. 1996, s.18).

Ze západní strany kostela (č.2) s křížovou dispozicí byl v druhé etapě přistaven kostel s obdélníkovou sálovou lodí a půlkruhovou apsidou, ale v opačné orientaci. Boční obvodové zdi jsou blíže k apsidě přerušeny protilehlými vchody (ze severu a jihu). Loď od apsidy je oddělena příčkou s bočními průchody. Zdivo základů je zase z lomového pískovce nepravidelně kladeného a vázaného maltou jen v rozích ve zbývajícím zdivu vytěšňovaného jen hlínou.

Ve třetí stavební etapě byla ke kostelu s křížovým půdorysem ze severní strany přistavěna pravoúhlá místnost (sakristie) se samostatným vchodem z východní strany a malý kostelík (č.3) s protáhlou podkovovitou apsidou a obdélníkovou lodí s vchodem z jižní strany. Tvarem a rozměry je označována za hrobovou kapli, zřejmě pro hrob nalezený v jejím středu.

Základové zdivo se liší od předcházejících staveb tím, že je užší (42-60 cm) a méně zahlobené (21-54 cm), asi v souvislosti s menší výškou a jejím menším zatížením. Zdivo je z opracovaných kamenů, hrubého kvádrového tvaru, kladené do řádku a spojované velmi kvalitní vápennou maltou. V této fázi byla v lodi kostela (č. 2) vestavěna před apsidu zděná příčka, asi na základě liturgické změny nebo nové funkce a stejnou stavební technologií jako základy hrobní kaple. S analogickým oddělením chrámové lodi od oltáře je možné spatřit v bulharských kostelech.

Ve vzdálenosti 7 m mimo komplex byly nalezeny pozůstatky patrně křtící kaple - baptisteria kruhového půdorysu. Zřejmě byla postavena zároveň s hrobovou kaplí, protože vnější rozměry apsidy a baptisteria jsou shodné. Objeven byl zbytek nehlubokého kamenného základu a část maltové podlahy lité na kamenný štět. Na východním okraji stavby byly objeveny dvě hlubší jamky po kůlech, vylité až ke dnu maltou a pravděpodobně se jedná o vyznačení vchodu do kaple (HRUBÝ, V. 1965, s. 204).

Výstavba celého komplexu probíhala postupně asi od první třetiny až do konce 9.století a dokládá dlouhotrvající význačnost komplexu (GALUŠKA, L. 1996, s. 75).

Nalezené fragmenty ozdobných stavebních článků z pískovce, masivní kusy střešní krytiny (tegule, imbrices a ozdobné hřebenovky) antického vzhledu, ale asi místní výroby, zlomky řeckého zeleného porfyritu a moravského šedého mramoru, zřejmě z ozdoby oltáře, dlaždice z červeného mramoru, kladené na podloží z pískovcových kamenů, úlomky barevně nazelenalého skla se vzorem namalovaným sytě červenou barvou a fragmenty vnitřní hlazené omítky pomalované geometrickými a figurálními motivy, dokládají bohatou výzdobu sakrálního komplexu. Kromě kostela s křížovým půdorysem mají ostatní sakrální stavby komplexu přerušované základy. Mezery, které zřejmě naznačují vchody a znamenají jiný architektonický sloh i jinou stavební technologii. Zároveň potvrzují, že jsou dílem jiné misie.

V areálu severně od církevních staveb byly objeveny pozůstatky 15 srubových staveb

velkomoravského sídliště, dále objekty s výrazným zahloubením a v jižní části areálu odkryty rozměrné, hluboké, kúlové jámy, které představují část opěr dlouhé dřevěné halové stavby. Tento objekt svou velkou rozlohou potvrzuje významné místo v celém areálu a není na našem území další tak veliká dřevěná stavba. V blízkosti se našla pisátka - stily, a proto byla stavba označena za kněžský dům a nakonec za arcibiskupskou rezidenci (GALUŠKA, L. 1996, s.116).

Kromě těchto objektů zde bylo nalezeno 87 hrobů s milodary, z nich některé patří na začátek 9.století a jedná se o úzké jazykovité nákočí z bronzu, skleněná ozdoba se zlatou folií, sax a jiné. Další skupinou jsou nálezy datované do druhé poloviny 9.století - sekyry, ostruhy, hliněné hrnky a vědérka, stříbrné, zlacené a zlaté náušnice ozdobené perlami a jiné šperky s vynikajícím uměleckým provedením (HRUBÝ, V. 1965, s.204). Uvedené nálezy dokladují, že se o jedná o hroby příslušníků vyšší společenské vrstvy. Uložení jednotlivých hrobů potvrzuje vznik pohřebiště až po postavení prvního kostela. Přístavbou dalších sakrálních objektů nebyly existující hroby poškozeny.

Za nejstarší stavbu sadského církevního komplexu je považován kostel s pravoúhlým kněžištěm orientovaným k východu, který byl na pokladě hrobových nálezů postaven v první třetině 9.století. J.Cibulka, první znalec církevní architektury, jej označil za trojlodní a přiřadil jej k řadě západoevropských kostelů s pravoúhlou apsidou postavených v 7. a 8.století a spojil vybudování chrámu s počátky christianizace s bavorskou misíí.

V.Hrubý se v podstatě ztotožnil s J.Cibulkou i se závěry J.Poulika, který označil sadský církevní areál za středisko církevní správy s biskupským sídlem pro velkomoravské Staré Město a poukázal na jistou analogii dispozic s klášteřem St.Gallen z roku 820. Později svůj názor změnil a za biskupské sídlo označil trojlodní baziliku v Mikulčicích. V.Richtera považoval tento chrám za dílo z adriatické oblasti a jako jediný byl založen na podkladě římských stop.

J.Pošmourný určil tzv. modul - délkovou míru odvozenou od římské stopy, podle níž byly stavěny sálové kostely s půlkruhovou apsidou. Sadská architektonická forma nejstarší fáze "vznikla přeložením dvou nestejně dlouhých, ale stejně širokých obdélníků, a tím byl dán tvar stavby v podobě řeckého kříže" (GALUŠKA, L. 1996, s.25). Navázal na závěry V.Vavříčka (vyložil historické propojení istrijsko-dalmatské oblasti s Velkou Moravou) a usoudil, že k nám tento typ stavby pronikl prostřednictvím mnichů - misionářů z akvilejského patriarchátu, kteří se podíleli na christianizaci Moravy v první polovině 9. století.

Z jiného pohledu zkoumal F.Dvorník vlivy istrijsko- dalmatského okruhu

srovnáním analogie kostelů ve tvaru kříže v oblasti kolem Jaderského moře, ale i v jiných oblastech Evropy a zpochybnil význačnou úlohu misionářů akvilejského patriarchátu na christianizaci Moravy tvrzením, že jejich úsilí bylo zaměřeno na území Istrie, Chorvatska a dolní Pannonie. Na Moravě působili hlavně kněží z latinských pobřežních měst Dalmácie, kteří se vyhýbali střetům s klérem z pasovského a salzburského biskupství i z Akvileje (GALUŠKA, L. 1996, s.25-27).

Výstavba kostela s obdélníkovou lodí, s půlkruhovou apsidou a dvěma protilehlými mezerami (vchody) byla V. Hrubým datována, na podkladě nálezů v hrobech, do druhé poloviny 9.století. V prostoru kostela i v jeho okolí byly objeveny hroby, které existovaly před vznikem stavby. Odlišná stavební technika zdívá ve srovnání s prvním kostelem i odlišný půdorys základů a jeho podobná architektura s kostelem a nartexem na staroměstských "Špitálkách" potvrzují, že kostel byl dílem jiné misie, která působila na Moravě po roce 863. Má opačnou orientaci a spojením obou staveb vznikl zdvojený kostel a stal se nejdelší církevní stavbou ve staroměstské aglomeraci.

Ve třetí stavební fázi byla postavena příčka mezi apsidou a lodí v předcházejícím kostele, k prvnímu kostelu přistavěna místnost a hrobová kaple pro uložení mrtvého těla významné osobnosti. Poslední stavbou sakrálního areálu je křtící kaple - baptisterium, vzdálené 7m od kostela č.2 (GALUŠKA, L. 1996, s.19-24).

Kostel s křížovou dispozicí sloužil pravděpodobně jako katedrální chrám sídelního biskupa. Jeho počátky souvisejí s působením prvních katolických misionářů z adriatské a bavorské oblasti. Nalezená lavice v kněžišti potvrzuje předpoklad, že na ní sedávali při bohoslužbách významní církevní hodnostáři, a tím stanovuje funkci sakrální stavby.

Kostel se dvěma vchody a s půlkruhovou apsidou byl asi přistaven po návratu arcibiskupa Metoděje z bavorského zajetí v 80.letech 9.století. Badatelé nemají jednotný názor na jeho funkci. V počátečním stadiu sloužil jako pohřební kostel. Po vystavění samostatné hrobové kaple byla přistavěna příčka, došlo ke změně funkce a zřejmě se stal hlavní teologickou školou k výuce a vzdělávání budoucích kleriků Velké Moravy. Mohl sloužit i k přípravě a mystagogii katechumenů. Existenci této školy dokládají nálezy železných stilů - pisátek, které se používaly k rytí písmen do voskového povrchu dřevěných destiček. Nalezené stily potvrzují vzdělávací a literární činnost spojenou s působením duchovenstva byzantské misie. Dalším poznatkem

byzantské antické praxe je zřizování církevních škol v kostelích nebo v jejich blízkosti. Působení učenců Byzantinců je potvrzeno nálezem olověného křížku s korpusem Krista a řeckým nápisem Ježíš - světlo - Kristus (dle R.Hoška "Ježíš Kristus vítězí"), v pozůstatku srubové stavby s kostěným pisátkem (GALUŠKA, L. 1996, s.71,112-113).

V.Hrubý považoval vestavěnou přičku jako důsledek změny liturgie nebo funkce kostela a srovnával je s přičkami v bulharských kostelích. J.Cibulka označil tyto přičky za ikonostasy, na které se zavěšovaly sakrální obrazy ve starochorvatských kostelích.

Přistavěná kaple ze severní strany komplexu asi měla zpočátku charakter vlastnického kostela, ale po pohřbu význačné osobnosti vládnoucí vrstvy se změnila na hrobovou kapli. Uprostřed se nacházela hrobka bohatého a významného jedince - snad samého krále Svatopluka. Antropologický výzkum kosterních pozůstatků byl shodný jen v případě stáří kostry muže s podloženými údaji vladaře, ale posouzením všech dostupných podkladů areálu byla vyslovena hypotéza, že ostatky patří Svatoplukovi, nejmocnějšímu vladaři své doby (GALUŠKA, L. 1996, s.118-125).

Sadský církevní komplex pravděpodobně zanikl následkem požáru na počátku 10.století asi při vojenských nájezdech Avarů. Bezmála 150 let byl v troskách a opět v polovině 11.století ožil, byl zčásti obnoven a sloužil i jako poslední místo odpočinku pro obyvatele okolních vesnic. Dokladem tohoto období je nález stříbrných denárů Otty Sličného (1061-1086).

Kostel svatého Jana Křtitele na Modré u Velehradu

Nedaleko od velehradského kláštera na okraji vesnice Modrá byly v roce 1911 objeveny J.Nevěřilem pozůstatky základů velkomoravského kostela a v jeho okolí malé pohřebiště s 37 hroby (GALUŠKA, L. 1991, s.71).

Sakrální stavba byla postavena na výšině s výškou 30 m nad okolím a měla pravoúhlovou obdélníkovou loď a pravoúhlý presbytář. Rozměry lodi se rovnaly dvojnásobku rozměrů kněžiště. Uvnitř kostela v lodi byly nalezeny jamky čtvercového půdorysu - základy čtyř sloupů, pravděpodobně nosné konstrukce věže. Uspořádání podpěr do obdélníku je zvláštní prvek, jehož smysl a účel není dosud vyřešen. (Cibulka, J. 1958, s.25-28). Základní zdivo bylo z jemnozrnného pískovce šedo zelené barvy, některé kameny jsou červenohnědé odstínu a byly spojeny hrubozrnnou maltou, která měla hnědé zbarvení a byla značně drobivá (Nevěřil ji označil za "nadmíru solidní a pevnou"). Nadzemní zdivo bylo naopak spojeno pevnou jemnozrnnou vápennou maltou. Omítky v interiéru byly s bílým olíčením ozdobené

různobarevnou malbou. Venkovní omítky měly šedé zabarvení (GALUŠKA, L. 1996, s.33). Při severní základní zdi byl nalezen jen maltový podklad dlažby a malá kosočtvercová dlaždice a nelze prokázat, že kostel měl takovou dlažbu od začátku anebo až při opravě. Z nálezů zlomků dlažby nelze solidně datovat její stáří, jen analýzou stejných materiálů z jiných archeologických nálezů (CIBULKA, J. 1958, s.25-26).

V prozkoumaných hrobech se našly milodary například stříbrný závěsek s karneolovou gemou a je na něm znázorněn Eros s kohoutem (GALUŠKA, L. 1991, s.67). Hrobové nálezy nožů, stříbrné nebo pozlacené náušnice, skleněné i stříbrné knoflíky a další jsou menšího rozsahu a 22 hrobů bylo bez nálezů (BÖHM, J. 1963, s.52).

V hrobu č. 22 objeveny železné ostruhy, přezky, nůž, bronzový prsten a hlavně dvě bronzová pozlacená prolamovaná nákončí, které J.Cibulka porovnával s avarským nákončím z Keszthely a předpokládal jeho vznik do let 780 - 790 (CIBULKA, J. 1958, s.229).

Na základě tohoto nálezu J.Cibulka usoudil, že hrob u kostela byl vyhlouben asi jako první koncem 8.století nebo na začátek 9.století a vzal jej za podklad pro datování vzniku kostela. Sakrální stavbu označil " za ryzí typ kostela ostrovního z předkarolinské doby" a za dílo iroskotské misie z Bavor (HRUBÝ, V. 1965, s.200).

Revizní výzkum v roce 1953 a 1954 provedený V.Hrubým upřesnil osamocenost tohoto hrobu a vyhloubení dalších hrobů posunuje na konec první poloviny 9.století. Tento časový odstup upřesňuje dobu postavení svatyně až k roku 840 a s navrženou datací kostela J.Cibulkou, na začátek 9.století, značná část historiků nesouhlasí.

Předmětem dialogu se stala příčka před kněžištěm ve tvaru písmene T. Při výzkumu v roce 1953 bylo zahloubení označeno za základ slabé zdi, která snad nesla nízkou dřevěnou stěnu, protože bylo zasypáno sutí jako základy obvodových stěn. Umístění příčky zužovalo průchod do kněžiště z obou stran a její druhá část směřovala středem do prostoru presbytáře. V.Hrubý ji identifikoval jako archeologickou sondu při hledání hrobu svatého Metoděje.

J.Cibulka srovnával objevenou příčku s písemnou zprávou o kostele ženského kláštera v Kildare, v němž příčka měla sloužit k rozdílnému přístupu mužů a žen k oltáři. Chtěl tím obhájit působení iroskotské misie i dataci kostela (CIBULKA, J. 1958, s.109-113). Nakonec uznal, že

Velkomoravské kostely v okolí

Napsal uživatel Administrator

Čtvrtek, 02 Duben 2009 10:50 - Aktualizováno Pátek, 14 Květen 2010 14:07

tento stavební prvek v iroskotských kostelech neobjevil (GALUŠKA, L. 1996, s.71). Domnívám se, že do dnešního dne není existence příčky dostatečně vyjasněna a jednou z uvažovaných alternativ může být i výuka katechumenů podle zavěšených obrazů.

Zasvěcení kostela je doloženo listinou Přemysla Otakara I. z roku 1202 (věcně pravdivé falzum) ve které "králův bratr, moravský markrabě Vladislav Jindřich (1197-1222) koupil od premonstrátů z Litomyšle statek o velikosti 200 jiter, a ten se rozkládal na veligradských pozemcích, kde stál i kostel svatého Jana Křtitele - "pustý a prázdný". Další zmínka o staroslovanském kostelíku na Modré je v privilegiu Přemysla Otakara I. z roku 1228, "jímž bere velehradský klášter v královskou ochranu" (HRUBÝ, V. 1965, s. 97).

Předáním kostela svatého Jana do majetku cisterciáků zřejmě došlo k obnově jeho funkce. Ojedinelé písemné i materiální drobnosti naznačují, že tato sakrální stavba existovala až do konce 17. století, kdy zcela zaniká (HRUBÝ, V. 1965, s.97). Archeologové ji řadí mezi první církevní stavby zděné architektury na Velké Moravě.

Mgr. František Foltýnek